

Alfától omégáig

Papp Tibor, az úttörő

Papp Tibor, a magyar avantgárd az 1960-as évektől felvirágzó új hullámnak, reneszánszának kulcsfigurája elsősorban Párizsban, majd az 1990-es évektől Párizs és Budapest közt ingázva alkotott. 2018-ban hunyt el, így a ChatGPT divatját már nem érthette meg. A ChatGPT prototípusát 2022-ben mutatták be; és az utóbbi egy-két évben kezdtek a nagy nyelvi modellek mindennapi online szolgáltatásokká válni, melyeket a kutatás mellett szórakoztató és alkotó tevékenységekhez is egyre inkább igénybe veszünk. A mesterséges intelligencia nem új tudományos eredmény, de mostanában vált a napi rutin részévé, átfomálva kultúrafogyasztási és alkotói szokásainkat is.

Beszélgetünk a géppel – szak kifejezéssel megfogalmazva: promptolunk –, elmeséljük neki az álmainkat, fantáziáinkat, írói ötleteinket, amelyeket a megszemélyesített informatikai szolgáltatás továbbcső, s ebből akár mesék, versek, képi illusztrációk, vagy forgatókönyv-vázlatok is kibontakozhatnak. A lineárisan olvasott könyvnek észrevétlenül jelenik meg egy rivalása egy elektronikus szerepjáték köntösében: a nyelvi modellel való párbeszéd egy kreatív írói és egyben olvasói élmény forrása.

A párizsi Magyar Műhely folyóirat szerkesztője, az önfeladten játékos és ugyanakkor a költői profiljához szigorú minőségelvűséggel ragaszkodó Papp Tibor a mesterséges intelligencia nélkül, a költői alkotás és az algoritmikus gondolkodás összeolvasztásával lett a számítógépes irodalom egyik úttörője. 1989-ben a világ első számítógépen működő irodalmi folyóirata, az Alire alapító szerkesztője, 1994-

ben pedig megjelentette az első magyar automatikus versgenerátort, a Disztichon Alfát.

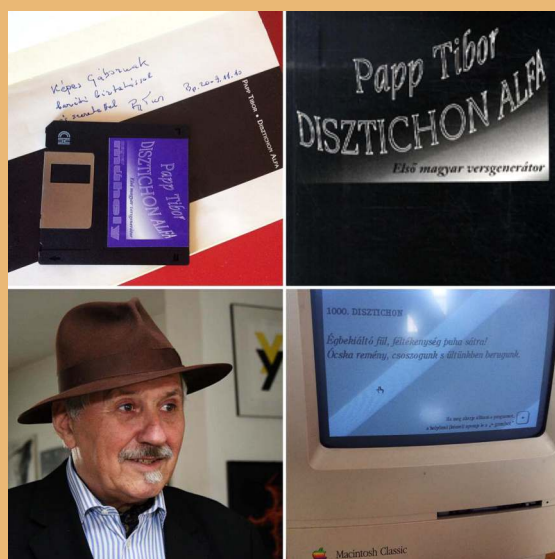
Jól ismerte a kombinatorikus irodalmi kísérletek több évszázados és a számítógépes irodalmi kísérletek több évtizedes előzményeit, mérföldköveit, de valami egészen újat tudott létrehozni.

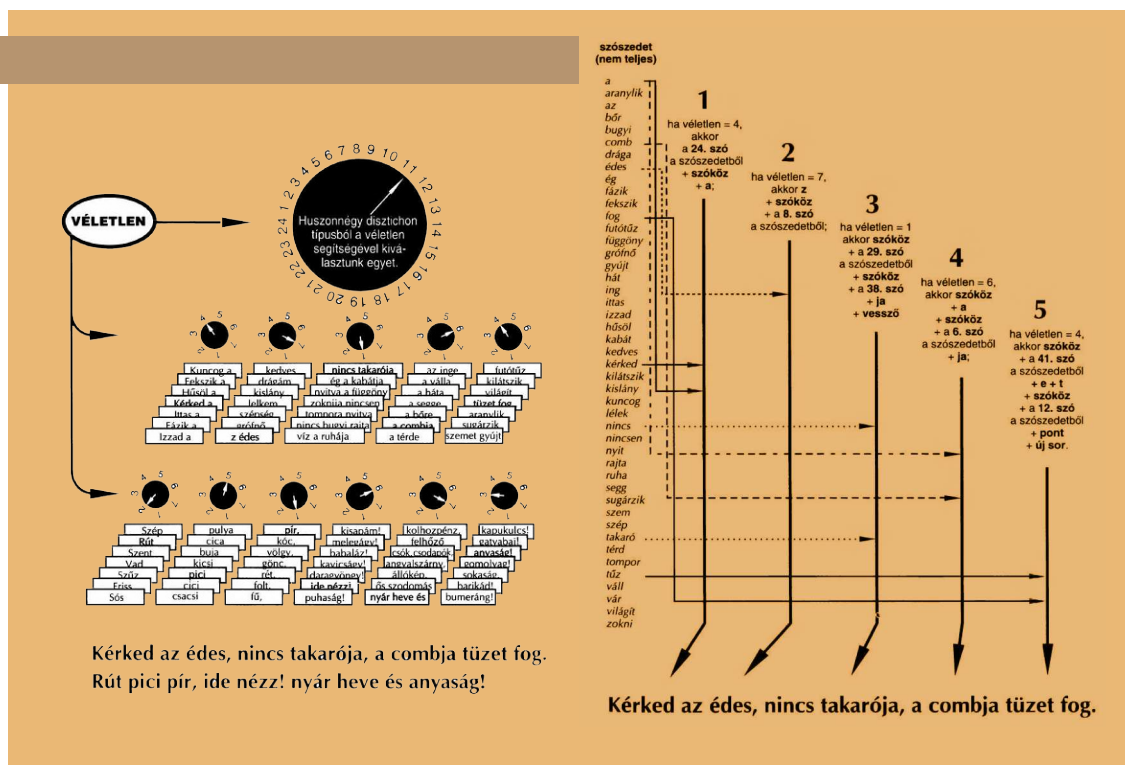
A mikroszámítógépek tömegessé válása tette lehetővé, hogy számítógéphez jusson. Először az aprócska – eredeti kiépítésében mindössze 1 kilobájt RAM memóriájú – ZX81-en, majd az Amstrad, később pedig az Apple Macintosh számítógépeken kódolt. Ezek a gépek lettek az eszközei, melyekkel minőségileg másként alkotott, mint a korszak többi költője a tollal vagy az írógéppel. A képversekre, hangversekre, szerzői performanszokra is nyitott, a tipográfiát, sőt a nyomdai eljárásokat is

behatóan ismerő mester nem elégedett meg csupán a vizuális játékokkal.

„Számítógépen készült irodalmi mű akkor és csak akkor igazolja számítógépes mivoltát, a művön belül a nyelv és az informatika végzetes egymásra utaltságát, ha szerkezeti felépítésében legalább egy olyan alkotó elem található, amelyet nem lehet sehogyyan másképpen és sehol máshol, csak számítógéppel létrehozni. (...) Az utánozhatatlan funkciókat nem a látványban, nem a külsőségben, hanem a mögöttes tar-tományban csíphetjük fölön: a mű szerkezetének modellálható sejtjeiben. Rögtön meg is nevezem őket: elsőnek a legegyszerűbbet, a kombinatorikát, másodikkal a véletlent s végül a párbeszédet” – írta a számítógépes irodalomról szóló alapvetésében (Papp Tibor: Műszá- val vagy múzsá nélkül?, Irodalom számí- tógépen, Balassi Kiadó, 1992, p. 167).

„Írói kreativitása jó példa lehet számunkra, hogy az informatikai tudásokkal maradandó értékek hozhatóak létre. A műveltséget, olvasottságot, írói tehetséget és ezzel az elérendő célt az ember hozza a rendszerbe: ezt nem lehet »megspórolni«”

Testet öltött szavak című monográfiáját, amely a Magyar Műhely Kiadónál, 2012-ben jelent meg.)

Ő volt a kurátori szerkesztő, aki nemcsak kiválasztotta a metrumot, a permutációt, a tipográfiai rendet, de aki gondozta a kész anyag reprezentációját. Ő alkotta meg a Disztichon Alfa csak rá jellemző, zseniális szóadatbázisát: hogy a kötött formájú verssor mondat szerkezetének melyik eleme milyen szavakkal tölthető fel. Papp Tibor nagyon szigorú és átgondolt kereteket adott meg és programozott le, átlátható szabályrendszerrel. Az általa előre leírt szabály tartotta egyben az esztétikát, a zárt szólisták, a maga által gondozott korpusz kontrollált, minőségi hangot eredményezett.

Így lett a költő egyben programozó is, de csak a költészet kedvéért: „(...) a számítógéppel létrehozott alkotásoknak számomra egyetlen kritériuma van, mégpedig az, hogy irodalmilag mennyire pertinensek (helyénvalóak – a szerk.), ebből viszont egyenesen következik az, hogy másodrendű problémának tartom magát a programot, vagyis azt, hogy a mű milyen komplikált vagy mennyire egyszerű programozással készült”.

A *Disztichon Alfa* lenyűgöző lett. Egy 3,5-os mikroflopilemezen jelentette meg magát a programot – azaz a művet –, melyhez egyfajta mellékletként egy vékonyka könyv járt, részben a mű leírása és egyfajta felhasználói kézikönyve, részben pedig néhány, idézetként „kimerevített” disztichon. A program ugyanis, bekapcsolása után, rendületlenül írja a tökéletesen szabályos időmértékes (egy hexameterből és egy pentameterből álló) verseket, sok humorral, pajzánssággal, hazafiassággal – pontosan azokkal a hangsúlyokkal, amelyek a szerzőre, magára Papp Tiborra oly jellemzőek.

„A generált versek 1) nyelvileg hibátlanok, 2) értelmesek, 3) tökéletesen kielégítik a disztichon formai ismérveit. A szerző reméli, hogy eme nyelvi és verstani adottságok kielégítésén túl a versek esztétikai élvezetet nyújtanak, annak ellenére, hogy a forma deákos, a szöveg viszont avant-

gárd. Olyan élvezetet, amelyet az olvasó mai versek olvasán érez, olyat, amelyet mai versektől elvár” – írta a mester a bevezetésben (Papp Tibor: *Disztichon Alfa*, Magyar Műhely Kiadó, 1994, p. 7).

A *Disztichon Alfa* egyetlen mű, még ha a futtatása során azt az érzetet kelti is, hogy szinte végtelen. Ha ki akarnánk nyomtatni és eltárolni az egészét, az Országos Széchényi Könyvtár impozáns raktári kapacitása eltörpülne a feladat nagyságához képest, mert a mű tizenhatbillió disztichonja hozzávetőleg hatmilliárd(!) verseskönyv anyagát tenné ki: „A képernyőn megjelenő disztichonok nagy részét én, a szerző, sem fogom soha látni. Ennek ellenére a *Disztichon Alfa* versgenerátor által életre keltett szövegek mindegyikéhez közöm van, a látatlanokhoz is, mert elidegeníthetetlenek tőlem: alkotójuk vagyok. Az olvasónak viszont külön fölhi-vom a figyelmét arra, hogy azt a disztichont, amit ő olvas a képernyőn, soha senki más nem fogja sem látni, sem olvasni.” (uo. p. 12-13.)

Amikor Papp Tibor létrehozta számítógépes irodalmi műveit, mindig maga alkotta meg a programot, azaz a szabályok és a költői játék összességét. (A híres *Disztichon Alfa* mellett más generált, dinamikus, vizuális, sőt audiovizuális költeményeket is alkotott, mint a *Hinta-palinta* – elemzésükhöz lásd Kelemen Erzsébet

A mai mesterséges intelligencia korában, mi promptban állítjuk be a korlátokat és a gép utólag igazodik. Nagyon tág, vegyes tudáskészletről, egy „fekete doboz” szerű, óriási statisztikai modell anyagából kell iterációval, próbálgatással valami élvezhetőt létrehozunk, a nagy szabadságból kell pontosságot faragni. Legtöbbször mégis úgy alkotunk, mintha – zenei példával – valamiféle „jam session” alkotnánk a géppel közösen.

Papp Tibor szabályokból építkező költészetet hozott létre, ahol a generátor minden kimenete (és a kimenetek összessége) az ő szerzői műve. A ChatGPT-vel dolgozva a keret mi adjuk és az AI variál: a jog az emberi alkotót tekinti szerzőnek, mert az AI-output önmagában közkinccs.

Papp Tibor írói kreativitása jó példa lehet számunkra, hogy az informatikai tudásokkal maradandó értékek hozhatóak létre. A műveltséget, olvasottságot, írói tehetséget és ezzel az elérendő célt az ember hozza a rendszerbe: ezt nem lehet „megspórolni”.

Képes Gábor